

WIESŁAW PRZYGODA

Apostolat świeckich w Polsce w czterdzieści lat po Soborze Watykańskim II

Dnia, 8 grudnia 2005 r. minęło 40 lat od zakończenia Soboru Watykańskiego II. Dystans czasowy dzielący nas od tego wydarzenia upoważnia do refleksji nad stanem recepcji dzieła soborowej odnowy Kościoła w wymiarze powszechnym i lokalnym. W przeszłości, w zależności od rodzajów uchwał soborowych, istniały dwa rodzaje ich recepcji. Recepcja uchwał doktrynalnych polegała na ich zrozumieniu i przyjęciu jako autentycznej wykładni prawdy objawionej. Natomiast recepcja uchwał o charakterze dyscyplinarnym polegała na wprowadzeniu zmian w strukturze organizacyjnej Kościoła oraz w życiu i postępowaniu wiernych¹. Sobór Watykański II odróżniał się od poprzednich soborów powszechnych przede wszystkim swym pastoralnym charakterem. Stąd w ocenie recepcji tego soboru należy koncentrować się na odnowie struktur duszpasterskich Kościoła, a także na odnowie świadomości i postępowania wiernych.

Celem tego artykułu jest refleksja nad stanem soborowego *aggiornamento* w zakresie apostolatu świeckich w Polsce. Przypomniane zostaną tu najpierw istotne rysy soborowej teologii laikatu i apostolstwa. Ponieważ Sobór Watykański II wskazał na świat i Kościół jako miejsca realizacji apostolstwa świeckich, w drugiej części artykułu zostanie podjęta próba ukazania zaangażowania apostolskiego katolików polskich w życiu społecznym i kościelnym. Będzie to prezentacja bardziej demonstratywna niż wyczerpująca, gdyż całościowe opracowanie wymagałoby przeprowadzenia rozległych i kosztownych badań socjologicznych. Zadaniem teologii pastoralnej jest ukazywanie Kościołowi dróg na przyszłość,

¹ J. Krukowski: *Recepcja Soboru Watykańskiego II a struktury kościelne w Polsce*. W: *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja – doświadczenia – perspektywy*. Red. J. Homerski, F. Sulc. Lublin 1987 s. 120.

dlatego zostanie także podjęta próba wskazania perspektyw apostołatu świeckich w Polsce w najbliższej przyszłości.

I. Teologia laikatu i apostołstwa w dokumentach Soboru Watykańskiego II

Sobór Watykański II przewartościował sposób postrzegania miejsca i roli świeckich we wspólnocie Kościoła oraz ich zadań apostołskich w świecie, co było już wcześniej postulowane przez wielu teologów (Y. Congar, J. Cardijn, K. Rahner, F. Klostermann, F.X. Arnold, G. Thils, G. Philips, A. Auer, H.U. von Balthasar, E. Schillebeeckx)². W reprezentatywnym dla świadomości teologicznej końca XIX wieku niemieckojęzycznym *Kirchenlexikon* pod hasłem „laik” znajdował się tylko odnośnik do hasła „kler”, w którym laika określano jako nieduchownego³. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. stanowił, że: „z ustanowienia Chrystusa święcenia odróżniają w Kościele duchowieństwo od ludzi świeckich – dla rządzenia wiernymi oraz dla wykonywania kultu Bożego” (kan. 948). W komentarzach prawnych do tego kodeksu przeważało negatywne określenie laikatu w Kościele. Przykładem tego jest definicja wiernego świeckiego, jaką podali w swoim komentarzu A. Vermeersch i J. Creusen: „Laikiem jest ten, kto w żaden sposób nie uczestniczy w jurysdykcji a przede wszystkim we władzy święceń”⁴. Dla Y. Congara był to swoisty skandal, że przed Soborem Watykańskim II wiadomo było, kim laik nie jest – natomiast nie wiadomo było, kim on jest w Kościele⁵. Dlatego jako jeden z pierwszych teologów usiłował wypracować pozytywne określenie laikatu. To pokazuje, jak pilnie potrzebna była soborowa odnowa teologii laikatu, która uwytatniła ideę apostołstwa podejmowanego przez chrześcijan świeckich z ich inicjatywy i na własną odpowiedzialność, utożsamiającego się w pewnym sensie z ich życiem chrześcijańskim⁶.

Dyskusja soborowa na temat roli i miejsca laikatu w Kościele była wymuszona wielkimi przemianami w świecie, jakie dokonały się po II wojnie światowej. Proces sekularyzacji, rozwój nowoczesnych środków komunikacji, a także

² Zob. L. Karrer. *Die Stunde der Laien. Von der Würde eines namenlosen Standes*. Freiburg–Basel–Wien 1999 s. 146–153.

³ *Kirchenlexikon*. Hrsg. H.J. Wetzer, B. Welte. Freiburg 1891. Bd. 3 s. 546; zob. H. Filser. *Das Dekret über das Laienapostolat. Apostolicam actuositatem*. W: *Vierzig Jahre II. Vatikanum. Zur Wirkungsgeschichte der Konzilstexte*. Hrsg. F.X. Bischof, S. Leimgruber. Würzburg 2004 s. 252.

⁴ A. Vermeersch, J. Creusen. *Epitome Iuris Canonici*. Mecheln–Rom 1927. T. 1 nr 199; cyt. za: E. Weron. *Laikat i apostołstwo*. Paris 1973 s. 13.

⁵ Y. Congar: *Jalons pour une théologie du laïc*. Paris 1964 s. 37.

⁶ A. Zuberbier: *Wprowadzenie do Dekretu o apostołstwie świeckich*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje*. Poznań 1986³ s. 369.

malejąca liczba księży stymulowały liczne dyskusje o pozycji laikatu w Kościele, a także o stosunku Kościoła do świata i sposobach realizacji jego zbawczej misji w świecie współczesnym. Owoce tej dyskusji była soborowa koncepcja Kościoła jako Ludu Bożego, w którym nie tylko hierarchia, lecz także katolicy świeccy odgrywają decydującą rolę i ponoszą odpowiedzialność za realizację posłannictwa zbawczego w świecie. Ożywiona dyskusja soborowa wokół roli katolików świeckich była kontynuowana po soborze, a do jej szczególnych owoców należą posynodalne adhortacje apostołskie: *Evangelii nuntiandi*, *Catechesi tradende*, *Familiaris consortio*, *Christifideles laici*.

Przesłanki do teologii i praktyki apostołstwa świeckich zawierają niemalże wszystkie dokumenty Soboru Watykańskiego II. Fundamentalne prawdy na temat apostołstwa świeckich zostały wyrażone jednak w trzech dokumentach soborowych. Wprowadzenie doktrynalne zostało umieszczone w *Konstytucji dogmatycznej o Kościele*, wskazania do działalności społecznej katolików zostały przedstawione w *Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym*, a pozostałe przesłanki na temat apostołstwa świeckich zostały zawarte w *Dekrecie o apostołstwie świeckich*. W ostatnim z wymienionych dokumentów ojcowie soborowi starali się przedstawić naturę apostołstwa świeckich, unikając ducha klerykalizmu oraz pozostawiając znaczną otwartość w zakresie praktycznych form i inicjatyw apostołskich.

Wypracowane przez Sobór Watykański II określenie człowieka świeckiego zostało wyrażone w formie opisu typologicznego⁷, z którego łatwo wyodrębnić elementy stanowiące istotę człowieka świeckiego w Kościele. Świeccy, to przede wszystkim ludzie ochrzczeni, a chrzest jest źródłem sakralnego charakteru całego Ludu Bożego. Stąd za św. Pawłem można powiedzieć, że świeccy to „wybrańcy Boży, święci i umiłowani” (Kol 3, 12; zob. Rz 1, 7). Na skutek wszczepienia w Chrystusa wierni świeccy w sposób sobie właściwy uczestniczą w kapłańskim, prorockim i królewskim urzędzie Chrystusa. Korzystając z przysługujących im uprawnień, chrześcijanie świeccy realizują posłannictwo w Kościele i świecie.

⁷ Pod nazwą *świecki* rozumie się wszystkich wiernych chrześcijan nie będących członkami stanu kapłańskiego i stanu zakonnego [...], którzy jako wcieleni przez chrzest w Chrystusa, ustanowieni jako Lud Boży i uczynieni na swój sposób uczestnikami kapłańskiego, prorockiego i królewskiego urzędu Chrystusowego, ze swej strony sprawują właściwe całemu ludowi chrześcijańskiemu posłannictwo w Kościele i świecie. Właściwością specyficzną laików jest ich charakter świecki. [...] Zadaniem ludzi świeckich, z tytułu właściwego im powołania, jest szukać Królestwa Bożego zajmując się sprawami świeckimi i kierując nimi po myśli Bożej. Żyją oni w świecie [...]. Tam ich Bóg powołuje, aby wykonując właściwe sobie zadania, kierowani duchem ewangelicznym przyczyniali się do uświęcania świata na kształt zacytowanego, od wewnątrz niejako, i w ten sposób przykładem zwłaszcza swego życia promieniując wiarą, nadzieją i miłością, ukazywali innym Chrystusa (KK 31).

Specyficznym przymiotem wiernych świeckich jest ich charakter świecki. Ludzie świeccy, w przeciwieństwie do kapłanów i zakonników, z woli Bożej pozostają w świecie. Nie jest to dziełem przypadku, ani brakiem powołania do rzeczy wyższych, ale jest czymś zaplanowanym i zamierzonym przez Boga. Jest to zatem stan w Kościele, czyli pewien stały sposób życia i uświęcania się. Pozostawanie w świecie katolików świeckich polega na realizacji w zwykłych warunkach świata obowiązków życia rodzinnego i społecznego. To zaś wpływa na psychikę i kształtuje specyficzną duchowość człowieka świeckiego. Ludzie świeccy poprzez pracę zawodową i zaangażowanie społeczno-polityczne i gospodarcze wchodzą dogłębnie w sprawy doczesne, kształtują oblicze świata i rozwijają kulturę. Jako ochrzczeni mają uświęcać doczesność i wprowadzać wartości ewangeliczne w rzeczywistość świecką.

Zadaniem katolików świeckich jest uświęcać świat od wewnątrz. To jest ich świeckie powołanie, które istnieje obok powołań do życia kapłańskiego i konsekrowanego. Ludzie świeccy mogą uzdrowić i uświęcić od wewnątrz życie rodzinne, ekonomiczne, społeczne, polityczne, kulturalne itd. Duchowni na ogół mają do tych dziedzin dostęp ograniczony. Tak więc dzieło uświęcenia świata jest w swej istocie domeną katolików świeckich. Oni mają stanowić zaczyn ewangeliczny, który przemieni świat i nasyci wartościami chrześcijańskimi całą ludzkość⁸.

Przez apostołstwo katolicy świeccy włączają się w realizację zbawczej misji Kościoła. Do uczestnictwa w misji Kościoła upoważnia katolików przyjęcie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej, które profilują życie katolików świeckich na zadania wynikające z ich chrześcijańskiego powołania. Chrzest odradza do życia dziecka Bożego i jest źródłem jedności z Chrystusem i Kościołem. Sakrament bierzmowania uwypukla pozytywną stronę uświęcenia oraz zapewnia moc Ducha Świętego w świadczeniu o Chrystusie (KK 33). Eucharystia daje wewnętrzną moc do doskonalenia miłości i świętości. Dla wielu katolików świeckich także sakrament małżeństwa staje się podstawą konkretyzacji powołania i działalności apostołskiej. Człowiek świecki staje się uczestnikiem posłannictwa Kościoła także na mocy charyzmatów, jakie otrzymał od Ducha Świętego (KK 33). Z ich przyjęcia przez katolika wynika prawo i obowiązek używania ich w Kościele i świecie (DA 3). Charyzmaty przyczyniają się do budowania Kościoła, powiększania dobra wspólnego i zaspokajania potrzeb ludzi. Żaden charyzmat nie zwalnia z obowiązku posłuszeństwa wobec hierarchii Kościoła.

⁸ Weron, jw. s. 18–20; zob. H. Urs von Balthasar, L. Giussani. *Miejsce chrześcijanina w świecie*. Kraków 2003 s. 117–184; J. Gocko. *Kościół obecny w świecie – posłany do świata*. Lublin 2003 s. 366–386.

Apostolstwo świeckich wynika z natury Kościoła, którego katolicy świeccy stanowią integralną część. Kościół ma charakter wspólnotowy i misyjny. Pod zwierzchnictwem biskupów Kościół realizuje odwieczny plan Ojca, w zjednoczeniu z Chrystusem i w mocy Ducha Świętego (zob. KK 4). Kościół wypełnia zbawczą wolę Boga, któremu spodobało się „uświęcać i zbawiać ludzi nie pojedynczo, lecz we wspólnocie” (KK 9). Jako wybrany Lud Boży, wszyscy wierni stanowią jedno ciało w Chrystusie. Kościelna wspólnota odznacza się współlistnieniem wielorakich powołań, charyzmatów i zadań, które, choć różne, są względem siebie komplementarne. Jeden Duch Święty stanowi bowiem dynamiczną zasadę jedności i różnorodności Kościoła (KK 7).

We wspólnocie Kościoła nie ma zróżnicowania w godności ludzi świeckich i hierarchii. Kościół posiada wprawdzie strukturę hierarchiczną, ale jest ona całkowicie podporządkowana świętości członków Chrystusowego Ciała. „W Królestwie niebieskim najważniejsze miejsce zajmują nie szafarze, lecz święci”⁹. W Kościele różne stany życia są ściśle ze sobą związane i uzupełniają się w działalności apostolskiej. Wszyscy pracują w jednej winnicy Pańskiej, realizując różne, dopełniające się wzajemnie charyzmaty i posługi. Poprzez różnorodność powołań Kościół objawia i przeżywa nieskończone bogactwo tajemnicy Jezusa Chrystusa (zob. KK 4; 7).

Kościół z natury jest misyjny, ponieważ został powołany po to, aby szerząc królestwo Boże na ziemi, uczynić wszystkich ludzi uczestnikami zbawczego odkupienia i skierować świat do Chrystusa. Wszelka działalność Kościoła zmierzająca do tego celu jest apostolstwem. Toteż każdy człowiek należący do Kościoła powinien angażować się w działalność apostolską, bo w żywym organizmie żaden członek nie zachowuje się biernie, lecz spełnia konieczną dla życia organizmu funkcję. Dlatego obok duchowieństwa i zakonników również katolicy świeccy są przez Boga powołani do tego, aby przyczyniali się do wzrastania i uświęcania Kościoła (zob. KK 33).

II. Kościół i świat miejscem realizacji apostolstwa świeckich

Apostolstwo świeckich polega na uczestnictwie świeckich w zbawczym posłannictwie Chrystusa przez realizację zadań apostolskich w Kościele i świecie. Sobór Watykański II przyczynił się do przezwyciężenia niekorzystnego dla katolików świeckich rozróżnienia „posługa zbawcza” – „posługa światu” (*Heildienst* – *Weltdienst*) oraz przypisywania pierwszej wyłącznie duchowieństwu a drugiej

⁹ Kongregacja Nauki Wiary. *Deklaracja w sprawie dopuszczania kobiet do kapłaństwa urzędowego „Inter insigniores”*. 15 X 1977. AAS 69:1977 s. 115.

tylko świeckim. Wszyscy chrześcijanie mają bowiem do spełnienia odpowiednie do swego powołania zadania zarówno w Kościele, jak i w świecie¹⁰.

Miejszem realizacji apostołstwa świeckich jest zatem Kościół (KK 33). Apostołstwo polega bowiem na uczestnictwie w zbawczej misji Kościoła i realizacji potrójnej funkcji Chrystusa. Uczestnictwo w funkcji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Chrystusa jest uwarunkowane przynależnością do Kościoła (ChL 14). W parafiach działalność świeckich jest do tego stopnia konieczna, że bez niej apostołstwo duszpasterzy nie byłoby w pełni skuteczne (zob. DA 10).

Apostołstwo katolików polega na realizacji funkcji liturgicznej. Sobór Watykański II wskazał na dwa związane ze sobą sposoby realizacji tej funkcji: uczestnictwo w sakramentach świętych oraz całkowite oddanie swojej egzystencji Bogu (KK 11). Chrzest upoważnia katolików świeckich do sprawowania kultu Bożego, a zwłaszcza do uczestnictwa w Eucharystii i innych sakramentach. Szczególną rolę w uświęceniu życia świeckich odgrywa sakrament małżeństwa, którego sami świeccy są szafarzami. Małżeństwo i rodzina stwarzają przestrzeń do rozwijania własnego apostołstwa świeckich. W konsekwencji przyjęcia chrztu nie w życiu chrześcijanina nie powinno się wymykać spod wpływu Chrystusa. Toteż wierni świeccy realizują apostołstwo, gdy z Nim, w Nim i przez Niego składają „ciała swoje na ofiarę żywą, świętą, Bogu przyjemną” (Rz 12, 1), a „wszystkie ich uczynki, modlitwy i apostołskie przedsięwzięcia, życie małżeńskie i rodzinne, codzienna praca, wypoczynek ducha i ciała, [...] stają się duchowymi ofiarami, miłymi Bogu przez Jezusa Chrystusa” (KK 34).

Sobór Watykański II wskazał trzy komplementarne sposoby realizacji funkcji profetycznej przez ludzi świeckich: świadectwo życia, głoszenie Ewangelii i charyzmaty dane ku zbudowaniu wspólnoty. Świadectwo życia chrześcijańskiego przyczynia się do postępu ewangelizacji Kościoła oraz do odnowy świata w duchu Chrystusowym. Jest wiele miejsc i okoliczności, w których tylko dzięki ludziom świeckim orędzie Ewangelii i przesłanie Kościoła może docierać (zob. KK 33). Przez świadectwo wiary świeckich Kościół nawiązuje zbawczy dialog z ludźmi nie znającymi Chrystusa. Obok świadectwa życia potrzebne jest także świadectwo słowa (DA 16). Dotyczy to sytuacji, kiedy milczenie byłoby równoznaczne z zaparciem się wiary oraz, gdy w grę wchodzi sprawa wiecznego zbawienia bliźnich. Szczególną rolę w ewangelizacji pełni rodzina chrześcijańska, która powinna być szkołą pobożności i miejscem pierwszych czynów apostołskich. Małżonkowie są powołani do świadectwa wiary i miłości chrześcijańskiej wobec siebie nawzajem, swoich dzieci i innych rodzin (KK 35).

¹⁰ Zob. Filser, jw. s. 261.

Katolikom świeckim przysługuje również udział w funkcji królewskiej Kościoła. Chrystus przez służbę ludziom i posłuszeństwo Ojcu aż do śmierci wszedł do chwały swego królestwa. Dlatego również Jego uczniowie powinni posiadać „stan królewskiej wolności przez zaparcie się siebie i życie święte” (KK 36). Chrześcijańska królewskość polega na duchowej walce, mającej na celu pokonanie w sobie królestwa grzechu. Katolicy świeccy są wezwani także do tego, aby miłością i służbą przywracać stworzeniu jego pierwotną wartość, a ludzką kulturę przepajać wartościami chrześcijańskimi. Świadectwo Chrystusa zobowiązuje katolików do zaangażowania się w budowanie cywilizacji miłości. Przez modlitwę, styl życia, braterskie upomnienie, posługę charytatywną katolicy prowadzą innych do łączności z Chrystusem w Kościele. Świadectwo miłości i braterstwa stanowi ważny wymiar apostołstwa świeckich, ponieważ jest formą przepojenia duchem chrześcijańskim porządku doczesnego (DA 2; zob. ChL 41).

Na podstawie misji kanonicznej katolicy świeccy mogą uczestniczyć w niektórych zadaniach właściwych hierarchii, np. w głoszeniu nauki chrześcijańskiej, pełnieniu czynności liturgicznych i opiece duszpasterskiej (zob. DA 24; ChL 23). Ponieważ te zadania związane są z misją duszpasterzy, świeccy podlegają ich kierownictwu i muszą się starać, by zachować „odrębność zarówno natury i misji posługi kapłańskiej, jak i powołania oraz świeckiej natury laikatu”¹¹.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. precyzuje, jakie posługi, urzędy i funkcje mogą być powierzane, na mocy misji kanonicznej, katolikom świeckim. W sytuacji wyższej konieczności Kościoła, zwłaszcza ze względu na brak szafarzy, ludzie świeccy mogą w ich zastępstwie pełnić posługę słowa, przewodniczyć modlitwom liturgicznym, udzielać chrztu, a także Komunii świętej (kan. 230 § 3; kan. 910 § 2). Katolicy świeccy mogą być dopuszczeni do współdziałania w trosce duszpasterskiej o parafię pozbawioną proboszcza (kan. 517 § 2); mogą otrzymać prawo udzielania chrztu przy nieobecności duszpasterzy (kan. 861 § 2); wystawienia Najświętszego Sakramentu (kan. 943); asystowania przy zawieraniu małżeństw (kan. 1112). Do biskupa diecezjalnego należy władza udzielania wiernym świeckim misji kanonicznej do wykonywania wymienionych czynności w Kościele. Misja kanoniczna upoważnia katolików świeckich do nauczania religii we wszystkich typach szkół (kan. 229 § 3; 759; 776). W nauczaniu za pośrednictwem radia lub telewizji należy stosować przepisy wydane przez konferencje biskupów (kan. 772 § 1). Profetyczna misja świeckich może być ponadto realizowana poprzez zawodowe uprawianie teologii.

¹¹ *Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów*. 15 VIII 1997. „L'Osservatore Romano”. Wydanie polskie. R. 19: 1998 nr 12 s. 31.

Zadanie odnowy porządku doczesnego jest zadaniem całego Kościoła. Obowiązkiem duszpasterzy jest jasne przedstawianie celu stworzenia, zasad używania rzeczy doczesnych oraz wydawanie sądów o zgodności działalności świeckich z zasadami moralnymi (DA 24). Natomiast katolicy świeccy powinni podejmować zadanie odnowy porządku doczesnego w sposób bezpośredni i na własną odpowiedzialność (DA 7). Są bowiem takie miejsca i okoliczności, w których tylko dzięki ich pomocy łaska Boża może być przekazywana, a Kościół może stawać się solą ziemi (KK 33). Porządek spraw doczesnych należy odnawiać w taki sposób, aby nie naruszając jego praw, uzgodnić go z normami życia chrześcijańskiego oraz dostosować do różnych warunków miejsca, czasu i narodów (DA 7).

Apostolstwo świeckich w świecie odnosi się nie do rzeczy, lecz do ludzi w wymiarze indywidualnym i społecznym. Dlatego odnowa porządku doczesnego rozpoczyna się od uświadomienia nienaruszalnej godności osoby ludzkiej (ChL 37). Podstawowe zadanie świeckich wobec społeczności ludzkiej polega na tym, aby ukazywać absolutną wartość człowieka, którego Bóg chciał dla niego samego (KDK 24) i który jest pierwszą i podstawową drogą Kościoła (RH 14). Katolicy świeccy mają bronić prawa do życia, które przysługuje człowiekowi od chwili poczęcia aż do naturalnej śmierci (zob. KDK 27; ChL 38). Prawo do życia jest gwarancją pozostałych praw człowieka. Do istoty apostołatu świeckich należy uświęcanie świata, a szczególnie sfery życia małżeńskiego i rodzinnego, ekonomii i gospodarki, życia społecznego i politycznego, kultury i mass mediów przez przykład swego życia oraz promieniowanie wiarą, nadzieją i miłością, w celu ukazania innym Chrystusa (zob. KDK 47–90).

W 2002 roku Kongregacja Nauki Wiary ogłosiła *Notę doktrynalną o niektórych aspektach działalności i postępowania katolików w życiu politycznym*¹², w której uwrażliwia katolików na węzłowe problemy współczesnych przemian społeczno-kulturowych. Zwraca uwagę m.in. na zjawiska relatywizmu kulturowego i etycznego. Wskazuje, że imię fałszywie pojmowanej tolerancji i pluralizmu żąda się dzisiaj od obywateli wielu państw, w tym także od katolików, aby wyrzekli się zakorzenionej w naturze ludzkiej normy moralnej, według której należy oceniać wszelką koncepcję człowieka, dobra wspólnego i państwa (nr 1). Kościół pozostawia wprawdzie osąd konkretnych rozwiązań w dziedzinie społeczno-politycznej każdemu człowiekowi, ale ma prawo i obowiązek wyrażania moralnych ocen na temat doczesnych rzeczywistości¹³. W tym kontekście Kongregacja podkreśla znaczenie prawidłowo ukształtowanego sumienia, które nie

¹² Tekst w języku polskim: „L'Osservatore Romano”. Wydanie polskie. R. 24: 2003 nr 2 s. 49–54.

¹³ *Uprawniony pluralizm doczesnych opcji nie podważa bynajmniej zasad, z których wynika zobowiązanie katolików do zaangażowania w politykę, a odwołujących się bezpośrednio do chrześcijańskiej nauki moralnej i społecznej* (nr 2). Tamże s. 50.

pozwała katolikom popierać, zwłaszcza w debacie i głosowaniu parlamentarnym, ustaw sprzecznych z moralnością chrześcijańską. Najczęstszym miejscem konfrontacji działalności politycznej z zasadami etycznymi jest dzisiaj dziedzina ustaw cywilnych dotyczących aborcji, eutanazji oraz ochrony embrionu ludzkiego (nr 3). Kościół przypomina współczesnym katolikom świeckim postać św. Tomasza Morusa, polityka i wysokiego urzędnika państwowego, człowieka o bezkompromisowym sumieniu i dlatego wybranym na patrona rządzących i polityków.

III. Zaangażowanie świeckich w życie i działalność Kościoła w Polsce

Sobór Watykański II zainspirował katolików świeckich do odkrywania swojej tożsamości i roli w urzeczywistnianiu się Kościoła, przez zaangażowanie w realizację funkcji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Chrystusa (zob. KK 33–36). Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński był bardzo ostrożny we wprowadzaniu odnowy soborowej Kościoła w Polsce. Uważał, że wymaga to długotrwałej formacji eklezjologicznej duchowieństwa i laikatu. Środowiska laikatu skupione wokół czasopism: „Tygodnik Powszechny”, „Więź” i „Znak”, stale domagały się szerokiej debaty na temat roli świeckich w Kościele w Polsce. W pewnym zakresie dyskusję tę podjęto na II Polskim Synodzie Plenarnym (1991–1999).

Uczestnictwo katolików świeckich w liturgii koncentruje się wokół niedzielnej Eucharystii. W Polsce jest dość wysoki wskaźnik uczestnictwa katolików w niedzielnej Eucharystii (2003 r. – 46,0%), ale niepokojącym symptomem jest spadek uczestnictwa w liturgii młodzieży. Niestety dorośli katolicy rzadko pełnią funkcje liturgiczne (np. ministranta, lektora, kantora lub komentatora), pozostawiając to dzieciom lub młodzieży. W niektórych parafiach świeccy należą do chóru lub innego zespołu wokalnno-muzycznego. W kilkunastu diecezjach w Polsce ustanowiono świeckich szafarzy Eucharystii. Kolejni biskupi diecezjalni powoli wprowadzają tę posługę w swoich diecezjach. W Polsce każdej niedzieli jest kilka telewizyjnych i radiowych transmisji mszy św., ale nie każdy chory może otrzymać w niedzielę Komunię św. Niepokojący jest fakt, że tylko 20,3% badanych katolików, przy sprzeciwie 59,7%, aprobuje udzielanie Komunii św. przez osobę świecką¹⁴.

Lepiej przedstawia się w Polsce zaangażowanie świeckich w pełnienie funkcji profetycznej. W roku szkolnym 1990–1991 przywrócono w Polsce lekcje

¹⁴ W. Zdaniewicz: *Kościół w Polsce na początku XXI wieku*. W: Komisja Duszpasterstwa Ogólnego KEP: *Kościół niosący ewangelię nadziei. Program duszpasterski Kościoła w Polsce na lata 2006–2010*. Katowice 2005 s. 73.

religii w szkole. Od tego czasu liczba katechetów świeckich sukcesywnie wzrasta. W 2001 r. było w Polsce ponad 19 tys. katechetów świeckich, co stanowiło 52,4% wszystkich katechetów¹⁵. Profetyczna misja świeckich jest także realizowana poprzez zawodowe uprawianie teologii. W Polsce świeccy absolwenci wydziałów teologicznych znajdują zatrudnienie głównie w szkołach, poradniach kościelnych i publicznych, mediach katolickich oraz na uczelniach wyższych. Niektórzy świeccy wchodzą w skład zespołów ewangelizacyjnych, prowadzących misje parafialne.

Świeccy w Polsce słabo odpowiadają na propozycję współdziałania w funkcji kierowniczej Kościoła. Biskupi polscy popierają tworzenie parafialnych rad duszpasterskich i ekonomicznych, nakazanych przez prawo kanoniczne (kan. 536, 537). Jednak w większości polskich parafii tych rad nie powołano lub zostały powołane, ale nie funkcjonują dobrze, przez co nie spełniają swojego celu. Parafialne rady do spraw ekonomicznych są powoływane w momencie podejmowania dużej inwestycji w parafii (np. budowa kościoła lub domu parafialnego). Niestety po zakończeniu inwestycji powyższe rady zazwyczaj same się rozwiązują. Dokument II Polskiego Synodu Plenarnego wyraża ubolewanie z powodu braku współpracy proboszczów ze świeckimi w dziedzinie planowania i realizacji duszpasterstwa¹⁶.

Ważną dziedziną apostołstwa świeckich jest również działalność charytatywna. Kościół w Polsce stara się być obecnym we wszystkich obszarach ubóstwa, by nieść ludziom potrzebującym pomoc i ulgę w cierpieniu. Działalność charytatywna w parafiach opiera się na tradycji sięgającej okresu 1918–1939, a niekiedy XIX wieku. Jednak okres komunizmu spowodował w Polsce różne perturbacje w zakresie posługi charytatywnej Kościoła. Likwidacja organizacji Caritas, stowarzyszeń kościelnych oraz upaństwowienie prawie wszystkich placówek charytatywnych Kościoła w 1950 roku zaowocowało przerwaniem ciągłości pracy charytatywno-socjalnej o charakterze statutowym. Dopiero po 1989 r. Kościół w Polsce mógł powołać organizację Caritas, rejestrować stowarzyszenia chrześcijańskie, a zgromadzenia zakonne i parafie odzyskały osobowość prawnocywilną. Trzeba z uznaniem przyjąć, że w trudnych warunkach ekonomicznych społeczeństwa polskiego instytucjom kościelnym udało się w ciągu 15 lat zorganizować wiele placówek charytatywno-opiekuńczych, a tylko jedna organizacja Caritas chlubi się liczbą 60 tys. wolontariuszy¹⁷.

¹⁵ Zob. A. P o t o c k i. *Statystyka polskich katechetów. W: Dzisiejszy katecheta. Stan aktualny i wyzwania.* Red. J. S t a l a. Kraków 2002 s. 33–54. Wzrost liczby katechetów świeckich w stosunku do liczby wszystkich katechetów w Polsce od czasu powrotu religii do szkół przedstawia się następująco: 1992 – 41,3%, 1996 – 49,9%, 2000 – 51,4%, 2001 – 52,4%.

¹⁶ II Polski Synod Plenarny (1991–1999). *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich.* Warszawa–Poznań 2001 nr 29 s. 152.

¹⁷ Zob. W. P r z y g o d a. *Posługa charytatywna Kościoła w Polsce.* Lublin 2004.

IV. Realizacja apostołatu społecznego katolików w Polsce

Kościół w Polsce po II wojnie światowej, w przeciwieństwie do Kościołów w krajach Europy Zachodniej, funkcjonował jako Kościół ludowy. Wyrażało się to w nastawieniu uniwersalnym Kościoła i w otwartości na wszystkich obywateli kraju, wierzących i niewierzących. Stając często w obronie uciśnionego przez komunizm narodu, Kościół eksponował wartości narodowe i przyjmował cechy organizacji religijno-narodowej. Realizowane duszpasterstwo miało charakter masowy i ukierunkowane było na przeciętnego katolika. Mniejszą rangę miało duszpasterstwo środowiskowe, uwzględniające potrzeby i problemy różnych grup społecznych. Inną cechą Kościoła w Polsce było eksponowanie roli hierarchii przy równoczesnym pomniejszaniu znaczenia laikatu. Prowadziło to do utrwalenia bierności laikatu i zbyt wolnego wprowadzania w życie soborowej eklezjologii wspólnoty. W pierwszych latach po Soborze Watykańskim II hierarchia z dużą nieufnością postrzegala rodzące się oddolnie ruchy religijne. W duchowości dominowało posłuszeństwo Bogu i Kościołowi, pobożność maryjna oraz troska o wychowanie religijne i patriotyczne katolików¹⁸.

Powolna odnowa soborowa Kościoła w Polsce nabrała przyspieszenia po 1980 r. Ruch „Solidarność” spowodował ogólne ożywienie aktywności obywateli w sferze życia publicznego. Inspirowani katolicką nauką społeczną katolicy świeccy odważnie zaangażowali się w działalność społeczną i polityczną. Ogłoszony 13 XII 1981 r. przez gen. W. Jaruzelskiego stan wojenny zahamował na pewien czas rozwój demokracji oraz osłabił dynamikę zaangażowania katolików w życie społeczne i polityczne. W czasie stanu wojennego Kościół rozwijał pomoc charytatywną dla osób więzionych i internowanych oraz zyskał czas na formację społeczną katolików świeckich. Lata osiemdziesiąte były czasem rozwoju instytutów wyższej kultury religijnej, klubów inteligencji katolickiej, duszpasterstwa akademickiego oraz katechezy dorosłych, prowadzonej głównie w ruchach religijnych.

Przełom 1989 r. zastał Kościół w Polsce jako Kościół masowy, o dużym autorytecie moralnym, pełniący wiele funkcji zastępczych wobec społeczeństwa i narodu, zaangażowany w dyskusje polityczne, ale nieobecny instytucjonalnie w życiu publicznym i dosyć autorytarny¹⁹. Były to typowe niedostatki Kościoła ludowego. Od chwili „przełomu 1989” Kościół w Polsce sukcesywnie uczy się

¹⁸ W. Piwowarski: *Kapłani i biskupi – kierownictwo i kościelna komunikacja*. W: *Kościół i religijność Polaków 1945-1999*. Red. W. Zdaniewicz, T. Zembrzusi. Warszawa 2000 s. 12.

¹⁹ P. Mazurkiewicz: *Recepcja Soboru*. W: *Kościół i religijność Polaków*, s. 36.

realizacji swojej misji w nowym kontekście społeczno-kulturowym, demokracji i pluralizmu. Nowa sytuacja społeczno-polityczna kraju stawia Kościół w Polsce wobec nowych problemów i wyzwań (np. troska o wiarygodne prezentowanie swojej misji, troska o swój wizerunek w opinii publicznej itp.), ale budzi także nadzieję na rozwój nowych form obecności Kościoła w wolnym i demokratycznym społeczeństwie, co było niemożliwe w totalitarnym państwie komunistycznym (np. katecheza w szkole, duszpasterstwo wojskowe, nieskrępowane tworzenie organizacji i stowarzyszeń kościelnych, dostęp do mediów publicznych, możliwość pełnego uczestnictwa katolików świeckich w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym itp.).

Aktualny stan zaangażowania polskich katolików w działalność społeczną dobrze opisuje dokument II Polskiego Synodu Plenarnego: „Okres odzyskiwania suwerenności i przemian ustrojowych ukazał siłę polskich katolików, a zarazem obnażył ich słabości. W przełomowym 1989 roku rzesze katolików zamaniifestowały swój sprzeciw wobec komunizmu, oddając w wyborach parlamentarnych głosy na kandydatów opozycji. Później jednak stale zmniejszała się liczba uczestniczących w aktach wyborczych, w których wyraża się odpowiedzialność za losy państwa”²⁰. Wśród przyczyn bierności politycznej Polaków wymienia się: rozczarowanie tempem przemian społecznych, rozczarowanie poziomem etycznym elit politycznych (egoizm, nepotyzm, korupcja itp.) oraz rozczarowanie spowodowane kosztami społecznymi transformacji ustrojowej (upadek wielu zakładów pracy; długotrwale, sięgające 20% bezrobocie).

Słabością elit katolików w Polsce jest także fakt, że nie potrafiły one przez 15 lat wolności zbudować trwałej i mocnej partii chadeckiej. Wynika to z braku fachowego przygotowania i doświadczenia przywódców politycznych, gdyż dobre studia polityczne tak w Polsce, jak i na Zachodzie były dostępne z zasady tylko dla dzieci prominentów komunistycznych. Z kolei hierarchia Kościoła w Polsce popierała przez pół wieku oportunizm wobec komunistycznego systemu politycznego, a katolicy świeccy byli wprost zachęceni do odmowy uczestnictwa w partiach politycznych. To wyjaśnia, dlaczego w Polsce stale wydłuża się proces kształtowania chrześcijańskich elit politycznych i proces rozwoju dojrzałej demokracji²¹.

Narzędziem polityki uprawianej w duchu chrześcijańskim jest cnota solidarności. Domaga się ona czynnego i odpowiedzialnego udziału w życiu politycznym wszystkich obywateli, partii politycznych oraz związków zawodowych. Solidarność domaga się przewycięzania egoizmu i partykularnych interesów,

²⁰ II Polski Synod Plenarny: *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich*, nr 18 s. 150.

²¹ Zob. P. K r y c z k a: *Kościół a kształtowanie się systemu politycznego w Polsce*. W: *Wiarygodność Kościoła wobec przemian w Polsce. Quo vadis Ecclesia Polonorum?* Red. M. R u s e c k i. Pelplin–Lublin 1994 s. 105–114.

przekraczania granicy państw, a także bloków ekonomicznych i wojskowych. Owoce zaś solidarnej polityki jest pokój, będący upragnionym dobrem ludów i narodów (ChL 42). Paradoxem jest, że „solidarność”, która była szyldem liczącego ponad 10 mln obywateli ruchu społecznego na początku lat osiemdziesiątych XX wieku, dzisiaj stała się w Polsce słowem mało popularnym. Solidarność została zastąpiona rachunkiem ekonomicznym i ostrą walką o przetrwanie na rynku pracy. Jednak są momenty w historii narodu, kiedy solidarność odżywa. W czasie klęsk żywiołowych tak w kraju, jak i za granicą stać biednych Polaków na bogatą pomoc materialną dla potrzebujących, np. na pomoc dla ofiar powodzi w Polsce w 1997 r. zebrano w gotówce ponad 105 mln. zł²².

V. Perspektywy rozwoju apostołstwa świeckich w Polsce

Ważnym zadaniem Kościoła w Polsce jest troska o pomyślny rozwój apostołatu zrzeszonego katolików świeckich, który lepiej niż apostołat indywidualny wyraża wspólnotową naturę Kościoła, a w społeczeństwach mocno zsekularyzowanych zapewnia wyższą skuteczność (zob. ChL 29). Apostolat świeckich w formie zrzeszonej jest realizowany w Polsce przez grupy religijne, stowarzyszenia i ruchy kościelne. Stowarzyszenia chrześcijańskie zostały w Polsce zlikwidowane przez reżim komunistyczny w 1950 r. Dopiero od 1989 r. stowarzyszenia mogą być na nowo rejestrowane w sądach i swobodnie prowadzić działalność statutową. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych rozwijały się natomiast w parafiach grupy nieformalne i kościelne ruchy charyzmatyczne. Do Polski zostały przeszczepione niektóre ruchy charyzmatyczne z zagranicy²³, ale powstały także rodzime ruchy²⁴. Rozwój zrzeszeń katolików świeckich miał w Polsce swoje apogeum na przełomie lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku. W latach dziewięćdziesiątych nastąpiła stabilizacja rozwoju zrzeszeń religijnych. Część katolików pozostała w dawnych ruchach nieformalnych, część z nich przyłączyła się do powstałych po 1989 r. stowarzyszeń.

W Polsce prowadzi aktualnie działalność o zasięgu krajowym lub regionalnym około 150 dużych ruchów i stowarzyszeń chrześcijańskich. Ponadto trudna do oszacowania liczba mniejszych grup funkcjonuje tylko w społecznościach lokalnych, niekiedy w jednej parafii. Dotychczas odbyły się trzy kongresy krajowe ruchów katolickich (1994, 2000, 2005). Przynależność do grup religijnych, stowarzyszeń i

²² Caritas Polska: *Informator Caritas 1998/99*. Warszawa 1999 s. 19–37.

²³ Np. Neokatechumenat, Comunione e liberazione, Odnowa w Duchu Świętym, Focolari, Ruch Szentszacki, Wiara i Światło i inne.

²⁴ Np. Ruch Światło–Życie, zorganizowany przez ks. F. B l a c h n i c k i e g o; Ruch Rodzin Nazaretańskich – założony przez ks. T. D a j c z e r a i inne.

ruchów katolickich w Polsce, według różnych badań, deklaruje 4-7% katolików (1,5 do 2 mln). Reaktywowana w 1996 r. Akcja Katolicka liczy około 33 tys. członków²⁵. W 1990 r. powstała Ogólnopolska Rada Ruchów Katolickich, do której aktualnie należą liderzy ponad 70 ruchów katolickich, grupujących ponad 750 tys. katolików. Celem tej rady jest: promocja działalności ruchów katolickich w Kościele i społeczeństwie; rozwój współpracy pomiędzy ruchami w zakresie ewangelizacji, apostołstwa i formacji; współpraca z Episkopatem Polski, władzami rządowymi i samorządowymi; wspieranie refleksji teologicznej nad zjawiskiem ruchów w Kościele, a także kontakty i współpraca międzynarodowa z ruchami katolickimi²⁶.

Kościół w Polsce powinien zintensyfikować swoją troskę o rozwój ruchów i stowarzyszeń, gdyż zapelniają one próżnię społeczną istniejącą w wielu parafiach pomiędzy przywódcami religijnymi a dużą społecznością przeciętnych katolików. Przyczyniają się one do rozwoju życia chrześcijańskiego i budowania wspólnoty w parafii, pogłębienia wiedzy religijnej i duchowości katolików, a także pomagają w kształtowaniu sumienia i przekonań moralnych katolików. Zrzeszenia pomagają katolikom świeckim odkrywać ich powołanie oraz dodają odwagi w realizacji apostołatu we wspólnotach kościelnych i w życiu społecznym. W Polsce przede wszystkim dzięki zrzeszeniom katolików świeckich parafie nie są agencjami usług religijnych, ale dynamicznymi wspólnotami życia chrześcijańskiego. Ruchy i stowarzyszenia chrześcijańskie mają także coraz większy wpływ na życie społeczne i polityczne. Członkowie zrzeszeń są obecni w mediach, zabierają głos w ważnych debatach społecznych, np. na temat aborcji, związków homoseksualnych, systemu wychowania dzieci i młodzieży itp.

Wielkim wyzwaniem dla Kościoła w Polsce jest formacja chrześcijańska katolików świeckich. Największym bowiem problemem świeckich w Polsce, podobnie chyba jak w innych krajach, jest rozłam między wiarą wyznawaną a życiem codziennym (zob. KDK 43). II Polski Synod Plenarny ubolewa na tym, że zbyt słaba jest świadomość religijna katolików świeckich, że martwa jest wiara pozbawiona konsekwencji w życiu rodzinnym, zawodowym i społecznym²⁷. Badania przeprowadzone w 1997 r. w ramach projektu *Aufbruch* wykazały, że przekonania religijne Polaków mają mały wpływ na pracę zawodową i postawy polityczne²⁸. Zmiana tego stanu wymaga integralnej i systematycznej formacji

²⁵ A. Schulz: *Teolodzy są potrzebni ruchom i stowarzyszeniom katolickim*. W: Rada Naukowa Konferencji Episkopatu Polski: *Kościół w życiu publicznym. Materiały z VII Kongresu Teologów Polskich. KUL 12-15 IX 2004*. Lublin 2004. T. 1 s. 268; zob. J. Mariński: *Religijność społeczeństwa polskiego w perspektywie europejskiej*. Kraków 2004 s. 384-387.

²⁶ Zob. A. Petrova-Wasilewicz: *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*. Warszawa 2000 s. 307-310.

²⁷ II Polski Synod Plenarny: *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich*, nr 26 s. 152.

²⁸ J. Mariński: *Religijność a życie społeczne*. W: *Kościół i religijność Polaków*, s. 408-425.

katolików świeckich. Dzisiaj podmiotami formacji chrześcijańskiej katolików w Polsce są m.in. wydziały teologiczne, różnorodne grupy religijne oraz media katolickie. Niestety formacja ta obejmuje zbyt mały odsetek polskich katolików. Powszechna formacja świeckich domaga się intensyfikacji funkcji nauczania w szkołach i parafiach²⁹, zorganizowania lub rozszerzenia zakresu systematycznej katechezy dorosłych³⁰, a także tworzenia wśród katolików grup samokształceniowych profilowanych na praktyczne przygotowanie do zaangażowania w działalność społeczną, polityczną i kulturalną.

Dyskusja o miejscu i roli świeckich w Kościele przebiega w Polsce o wiele spokojniej niż na Zachodzie. Zapoczątkowana przez Sobór Watykański II reforma Kościoła otworzyła dla świeckich nowe obszary apostołstwa. Jednak w Polsce ze względu na sytuację społeczno-polityczną w okresie komunizmu laikat nie mógł rozwinąć swojej aktywności na forum życia publicznego. Z kolei wystarczająca liczba księży skutecznie utrudniała zaangażowanie świeckich w zakresie życia wewnątrzkościelnego. Zmiany w relacji Kościół – państwo i w relacji kler – świeccy nabrały większej dynamiki dopiero po 1989 r., co przyczyniło się do ożywienia apostołatu świeckich, głównie w sferze życia publicznego.

Wybitny specjalista w zakresie teologii laikatu i apostołstwa ks. E. Weron wydał w 1995 r. książkę pt. *Budzenie olbrzyma*. Polski laikat jest rzeczywiście olbrzymem, ponieważ Polska jest wciąż krajem religijnym. Według badań socjologicznych religijność katolików w Polsce przedstawia się dużo lepiej niż katolików w krajach Europy Zachodniej i Środkowo-Wschodniej. Piętnaście lat doświadczenia wolności i demokracji dają podstawy do stwierdzenia, że nie należy się spodziewać w Polsce w najbliższych latach gwałtownej sekularyzacji. Jednak prawdopodobna jest pełzająca sekularyzacja i powolna dechrystianizacja społeczeństwa polskiego³¹. Reakcją Kościoła na niekorzystne dla siebie tendencje społeczne może być tylko przemyślana, zaplanowana i intensywna ewangelizacja. Taka strategia może jednak przynieść powodzenie tylko przy dobrej współpracy hierarchii z laikatem. Budzenie drzemiącego laikatu w Polsce jest procesem wciąż potrzebnym, ponieważ większa część laikatu zachowuje postawę bier-

²⁹ Zob. J. Bagrowicz: *Kościelne wychowanie młodzieży do życia społeczno-politycznego*. W: *Kościół w życiu publicznym. Teologia polska i europejska wobec nowych wyzwań. Materiały z VII Kongresu Teologów Polskich. KUL 1–15 września 2004*. Lublin 2004. T. 1 s. 229–246.

³⁰ Zob. K. Misiaszek: *Polityczno-społeczny wymiar katechezy dorosłych*. W: *Kościół w życiu publicznym*. T. 1 s. 247–257.

³¹ J. Mariański: *Katolicyzm polski w perspektywie europejskiej: misja czy przystosowanie, czyli z jaką religijnością do Europy?* „Socjologia Religii”. R. 2004: 2 s. 61–69.

ną. Natomiast laikat częściowo przebudzony, reprezentowany przez członków ruchów i stowarzyszeń katolickich, wymaga permanentnej formacji, by na nowo nie zasnął w obojętności i stagnacji apostołskiej.